
<http://athensdialogues.chs.harvard.edu/cgi-bin/WebObjects/athensdialogues.woa/wa/dist?dis=156>

<http://athensdialogues.chs.harvard.edu/cgi-bin/WebObjects/athensdialogues.woa/1/wo/8nfjgf4fwoz0ApsskbyBkw/15.0.59.15.0.3.11.13>

ATHENS DIALOGUES

Quality of Life:

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ ΚΑΙ ΤΟ ΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟ ΙΔΕΩΔΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

By: CONSTANTINA GOGGAKI

Greece, diversity and integration policies,

Constantina Go

<http://athensdial>

Η έννοια του αγώνα και το αγωνιστικό ιδεώδες των Ελλήνων

1.1

Η κατανόηση ενός αρχαίου λαού και του πολιτισμού του προϋποθέτει όχι μόνο τη γνώση των ιστορικών του δεδομένων, αλλά και τη βαθύτερη εξοικείωση με τη σκέψη και την καθημερινή ζωή του. Η βαθιά και αντικειμενική επαφή με την

ουσία και τη φύση ενός πολιτισμού ο οποίος έχει εμφανιστεί στον ίδιο χώρο αλλά προηγήθηκε χρονικά, και επομένως δεν τον έχουμε γνωρίσει δια ζώσης, δεν μπορεί να είναι αντικειμενικά εφικτή, επισημαίνει ο Claude Lèvi-Strauss [1]. Εν τούτοις, είναι γενικά αποδεκτό πως ο πνευματικός χώρος της αρχαίας Ελλάδας εκτείνεται από την απολλώνια φιλοσοφία μέχρι τη διονυσιακή βακχεία (μανία), από τη μαγεία μέχρι το στοχασμό, και από τις πνευματικές δυνάμεις μέχρι τις δυνάμεις της λαϊκής ζωής. Κατά τη διάρκεια της ελληνικής αρχαιότητας η ιστορία ενώνεται με το μύθο, ο συμβολισμός με την παράδοση και η εγκράτεια με την έμπνευση, σ' ένα φάσμα, επομένως, εξαιρετικά ευρύ.

1.2

Πίσω από τις εκδηλώσεις της ζωής κρύβεται η ψυχή του λαού, η οποία, παρά την πολυμορφία και, συχνά, την αντιφατικότητά της, εμφανίζει μια συνοχή κι ένα καθολικό νόημα, τα οποία προφανώς οφείλονται στην πνευματική φυσιογνωμία του Έλληνα. Η λαϊκή ψυχή ως θεμελιώδη χαρακτηριστικά της έχει την αγάπη προς το ωραίο, προς την ελευθερία και προς τον αγώνα, επισημαίνει ο Κωνσταντίνος Βουρβέρης [2]. Την τάση προς το ωραίο αποκαλύπτουν οι δημιουργίες του λόγου και της τέχνης, ενώ προς την ελευθερία οι αμέτρητες ψυχές που σφράγισαν με το θάνατό τους την ελληνική γη, ανακηρύσσοντας την Ελλάδα σε κοιτίδα της ελευθερίας. Η έμφυτη διάθεση του Έλληνα προς το ωραίο και προς την ελευθερία ως σύμμαχό τους είχαν το τρίτο βασικό γνώρισμα της ελληνικής ψυχής, τον αγώνα. Το ελληνικό πνεύμα με τη διαρκή αγωνιστικότητα δημιούργησε τον πολιτισμό του ηθικά και αισθητικά ωραίου, καθώς και τον πολιτισμό της ελευθερίας, τις δύο μορφές πολιτισμού που χαρακτηρίζουν και την αρχαία και τη μεσαιωνική αλλά και τη σύγχρονη Ελλάδα [3].

1.3

Από τότε που εμφανίζεται για πρώτη φορά ο Έλληνας μέχρι σήμερα διαρκώς αγωνίζεται, πότε κατά τον πόλεμο, αντικρούοντας τις επιθέσεις και αμυνόμενος, και πότε κατά την

ειρήνη, μαχόμενος στον τομέα της καθημερινής επιβίωσης ή στη σφαίρα του πνεύματος και της τέχνης. Αγωνίζεται ως άτομο, αλλά και ως κοινωνικό και πολιτικό σύνολο, ως πόλη της αρχαιότητας, αλλά και ως κράτος μεσαιωνικό ή νεότερο, ως ομάδα και φυλή, ως οικογένεια και γένος, ως λαός και ως έθνος. Η μυθολογία των Ελλήνων βρίθει αγωνιστικών περιγραφών, η τέχνη τους είναι γεμάτη ανάλογων παραστάσεων, ενώ στην ελληνική γραμματεία εμφανίζεται μεγάλη ποικιλία λέξεων αγωνιστικού περιεχομένου, όπως: ο υπέρ πάντων αγών, ο υπέρ πατρίδος αγών, ο έντιμος αγώνας, ο ιερός αγώνας, ο πόλεμος, η μάχη, το άλγος, ο πόνος, ο κόπος, ο μόχθος, η αγωνία, τα παλαίσματα, οι δραματικοί αγώνες, ο αγώνας επιβίωσης, ο αγώνας της ζωής, οι αθλητικοί αγώνες, τα αγωνίσματα, τα άθλα, τα αθλήματα, η φιλονικία, η έριδα, η πάλη, η πυγμή. Οι χρήσεις των λέξεων αυτών είναι δηλωτικές άμιλλας, διαγωνισμού, υπεροχής, επιβολής, κρίσης, αναγνώρισης, επιβράβευσης, ισχύος. Η αφθονία των λέξεων είναι αντίστοιχη των πολλών αγωνιστικών προσπαθειών του λαού, και αποτυπώνει την ασίγαστη αγωνιστική διάθεση του ελληνικού κόσμου. Οι λέξεις δεν συνιστούν απλά αθροίσματα φθόγγων ή σημείων, αλλά σύμβολα, πολιτισμικές εικόνες και εκφραστικές μορφές. Η Ελλάδα διέσχισε δύσβατους δρόμους και, μέσα από Συμπληγάδες πέτρες, Τιτανομαχίες, Γιγαντομαχίες και Εφιάλτες, κατόρθωσε να επιβιώσει. Δεν είναι τυχαίο, εξάλλου, ότι ως 'έθνος' οργανώθηκε μέσα στη φάση αντιπαλότητας των διαιρεμένων πόλεων που πολεμούσαν μεταξύ τους. Η Ελλάδα, κατά τον Ευριπίδη *εν τοις πόνοισιν αύξεται* [4] κι ό,τι πέτυχε το κατάφερε μέσα στον κίνδυνο και *πολλά μοχθούσα*, και, κατά τον Θουκυδίδη *πάτριον ημίν εκ των πόνων τάς αρετάς κτάσθαι* [5]. Οι προσπάθειες, οι μάχες και οι αγώνες είναι, κατά κάποιο τρόπο, το πεπρωμένο του Έλληνα στη μακρινή του πορεία [6].

1.4

Ειδικότερα η λέξη «αγών», έχοντας τόση ιστορία πίσω της όση και η ίδια η Ελλάδα, αποκαλύπτει με τρόπο εύγλωττο το αγωνιστικό ιδεώδες της ελληνικής ψυχής. Ως παράγωγη του ρήματος 'άγω' δήλωνε αρχικά 'τον τόπο συνάθροισης για την

παρακολούθηση αθλημάτων' και αργότερα τα ίδια τα 'αθλήματα' [7], αλλά και τη συναγωγή, την εορτάσιμη κυρίως συνέλευση, τη συρροή του πλήθους. Στον Όμηρο οι φράσεις *ίζανεν ευρύν αγώνα* [8] και *λύτο δ' αγών* [9] σημαίνουν αντίστοιχα σύγκληση και διάλυση συγκέντρωσης θεατών και αγωνιζομένων. Η πρώτη σημασία αποκαλύπτει και την αφετηρία του 'αγώνα' από την 'αγορά', δείχνοντας την προέλευσή του από την κοινωνική συμβίωση του Έλληνα. Η 'αγορά', η συνάθροιση δηλαδή πολλών ανδρών, παρείχε τη δυνατότητα της επίδειξης και της σύγκρισης των «*αρετών*» των ανθρώπων οι οποίοι συνέρχονταν. Μέσα στην ομαδική ατμόσφαιρα της *αγοράς* και ενώπιον της κοινωνίας παρουσιαζόταν και αναγνωριζόταν η γενναιότητα, η φρόνηση, το θάρρος, η ευψυχία, η φυσική επιδεξιότητα, η δύναμη της πειθούς, η ηρωϊκή προσωπικότητα. Εκεί, όπως ακριβώς και στον πόλεμο, επιβάλλονταν δημόσια οι άνδρες, *οι μύθων τε ρητήρες πρηκτῆρες τε έργων* [10]. Ως εκ τούτου, δεν μπορεί να νοηθεί 'αγώνας' ή 'τόπος δράσης' εκτός του κοινωνικού πλαισίου [11].

1.5

Από την αφετηρία της λέξης 'αγών' γίνεται κατανοητή και η αρχική σημασία των παραγώγων 'αγωνία' και 'αγωνίζομαι', τα οποία περιέγραφαν τον έντονο αγώνα, την πίεση και την ψυχική ένταση που προκαλούσαν στους αθλητές και στους θεατές αυτές οι αθλητικές αναμετρήσεις [12]. Είναι, συνεπώς, δεδομένο πως η κοινωνικότητα του Έλληνα του προσέφερε το κατάλληλο έδαφος για την ανάπτυξη της αγωνιστικής του διάθεσης. Από ανθρωπολογικής, πάντως, απόψεως η απαρχή θα πρέπει ν' αναζητηθεί κυρίως στη φυσική ανάγκη κάθε ανθρώπου για αυτοσυντήρηση, που ενισχύεται από το ζωϊκής φύσεως μαχητικό ένστικτό του, καθώς επίσης και στον ελληνικό ατομισμό με τις θετικές αλλά και τις αρνητικές του προεκτάσεις. Ο έμφυτος, όμως, αυτός ατομισμός του Έλληνα, αντίθετα με ό,τι ίσχυσε για την υποτακτική προσωπικότητα του ανθρώπου της Ανατολής, τον βοήθησε ν' ανακαλύψει τη μορφή του φορέα του αγώνα, δηλαδή τον ένα άνθρωπο. Από τη στιγμή

της εισόδου του στην ιστορική κονίστρα, είτε αυτή επρόκειτο για την αρχαία παλαίστρα, είτε για κάθε πεδίο δράσης όπου εκδηλώνεται αγώνας για την επικράτηση, ο άνθρωπος σταμάτησε, πλέον, να συνιστά μια αφανή μονάδα, και έγινε μια ελεύθερη οντότητα, συνιστώντας οργανικό μέρος του πολιτικού και κοινωνικού συνόλου [13].

1.6

Ο ανθρωπολογικός ατομισμός των Ελλήνων, σε συνδυασμό με την κοινωνικότητά τους, γέννησε, επομένως, τον αγώνα, ως αποτέλεσμα της σύνθεσης του ατομικού και του κοινωνικού στοιχείου της ελληνικής ψυχής. Αυτή η μείξη ατομικότητας και κοινωνικότητας, δεν πρέπει να θεωρηθεί πάντως παράδοξη, επειδή η ουσία του ελληνισμού συνίσταται, κατ' εξοχήν, σε αυτόν τον διαλεκτικό συνδυασμό. Η ενότητα του ελληνικού κόσμου έγκειται δηλαδή, κατά σχήμα οξύμωρο, σε αυτήν ακριβώς τη φύση και τον πολιτισμό του. Οι αγώνες σε άλλους λαούς, όπως στους Ασιάτες και στους ηγεμόνες τους, ήταν ανεπιθύμητοι και οι αποκλίσεις απαγορευτικές, ως επίφοβοι για την αποσταθεροποίηση ή την αποδιοργάνωση του συστήματος [14]. Η Ελλάδα, όμως, παρά την συχνά δραματική εξέλιξη των πολιτικών και κοινωνικών της δυνάμεων, επιβιώνει επί χιλιετηρίδες τώρα, ή ίσως ζει, ακριβώς χάρη στη διαλεκτική σχέση των θέσεων και των αντιθέσεων [15].

1.7

Οι κάθε είδους πολιτικές και πνευματικές ισοπεδώσεις είναι, μάλλον, εντελώς ασύμβατες με τη φύση του Έλληνα. Το ενωτικό του γνώρισμα είναι η ομηρική *αριστεία* [16], η διαφοροποίηση, η ποικιλία, η αναμέτρηση και η επικράτηση επί των άλλων. Ο αγώνας δεν χωρίζει, αλλά συνενώνει τους Έλληνες, υπό τον όρο, όμως, να είναι αγώνας αγνός, ευγενής, γνήσιος. Οι τέσσερεις μεγάλοι αθλητικοί αγώνες της αρχαιότητας όχι μόνο δεν διασπούσαν τους Έλληνες, αλλ' αντιθέτως, τους εξοικείωναν. Ο 'πανελλήνιος αγώνας' επρόκειτο για έναν ισχυρό ηθικό δεσμό μεταξύ όλων των ελληνικών φυλών και πόλεων, των μητροπόλεων και των

αποικιών. Ειδικά οι Ολυμπιακοί Αγώνες ήταν η κατ' εξοχήν ελληνική «πανήγυρις», το πανελλήνιο κέντρο δημοσιότητας έργων σωματικής και πνευματικής αρετής, και, σαφώς, ένα από τα ακλόνητα στηρίγματα της ηθικής ενότητας του ελληνισμού, που μόλις τότε αποκτούσε τα χαρακτηριστικά ενός «έθνους» [17].

1.8

Το διαφορετικό ή και το αντιθετικό δεν συνιστά ανθρωπολογικό γνώρισμα των Ελλήνων, μόνο, αλλά και χαρακτηριστικό της χώρας και της ελληνικής φύσης [18]. Η έντονη διαφοροποίηση του ελληνικού τοπίου, η εναλλαγή βουνών και πεδιάδων, το παιχνίδι των χρωμάτων, η σύνθεση των νησιών, η ασυνέχεια του φυσικού τοπίου, λειτουργούν ως αφορμή αλληπάλληλων συναισθημάτων και συγκινήσεων. Ο άνθρωπος δεν αποτελεί, βέβαια, επιγέννημα μόνο του φυσικού του περιβάλλοντος, όμως κανείς δεν μπορεί να αρνηθεί την επίδραση που ασκεί η φύση επάνω του. Οι αχανείς και αποκομμένες μεταξύ τους εκτάσεις των αρχαίων ασιατικών λαών, επί παραδείγματι, επέδρασαν στη διαμόρφωση μιας περιορισμένης ζωής. Οι κάτοικοι, όμως, του ελληνικού τοπίου, εξαιτίας της ανθρωπολογικής καταβολής τους αλλά και εξαιτίας της φυσικής επίδρασης, διαμορφώνονται σε θερμούς υποστηρικτές του ωραίου και της ελευθερίας. Εξάλλου γίνονται και άνθρωποι δεκτικοί σε νέες εμπειρίες και εντυπώσεις, ικανοί να διακρίνουν και να συγκρίνουν. Αποτέλεσμα της σύγκρισης είναι το πνεύμα του αγώνα και της άμιλλας, η φιλοτιμία, η αγάπη προς τη δόξα, *ο έρωσ της ευκλείας* [19].

1.9

Η φιλοδοξία να υπερβαίνει ο άνθρωπος τα επιτεύγματα των άλλων με τα ίδια του τα έργα επαινείται από τους αρχαίους συγγραφείς ως ισχυρό κίνητρο της ανθρώπινης δράσης. Κατά τον Θουκυδίδη το *δέος*, η *τιμή* και η *ωφελία* συνιστούν τα κίνητρα της πολιτικής ανάπτυξης των Αθηνών [20], *ενώ* κι οι αττικοί ρήτορες τοποθετούν υψηλότερα απ' όλες τις άλλες αξίες την τιμή [21]. Και ο Πλάτων, ένας απ' τους γνησιότερους

εκπροσώπους του ελληνικού πνεύματος, στο *Συμπόσιο*, βάζει στο στόμα της Διοτίμας εξαιρετικά λόγια για την φιλοτιμία: *ως δεινώς (οι άνθρωποι) διάκεινται έρωτι του όνομαστοί γενέσθαι καί κλέος εις τόν αεί χρόνον αθάνατον καταθέσθαι. Καί υπέρ τούτου κινδύνους τε κινδυνεύειν έτοιμοί εισι πάντας έτι μάλλον ή υπέρ των παιδων καί χρήματα αναλλσκειν καί πόνους πονείν ουστινασούν καί υπεραποθνήσκειν..Υπέρ αρετής αθανάτου καί τοιαύτης δόξης ευκλεούς πάντες πάντα ποιούσιν.. του γάρ αθανάτου ερώσιν [22].*

1.10

Ο εξαιρετικά δύσκολος αγώνας είναι ταυτόσημος με τον *άθλο*, ενώ η νίκη είναι ταυτόσημη με το *έπαθλο*, το 'βραβείο' για τη νίκη. Το αγωνιστικό ιδεώδες συνιστά ένα από τα κυρίαρχα ιδεώδη του πολιτισμού των αρχαίων Ελλήνων, καθώς αντιπροσωπεύει το βαθιά ριζωμένο στην ελληνική φυλή πνεύμα, που ξεκινά απ' την αγωνία της επιβίωσης σ' έναν χώρο αρχικά άγονο και κατακερματισμένο, και που καταλήγει να γίνει τρόπος ύπαρξης και ζωής. Η έντονη αγωνιστική διάθεση των Ελλήνων ανάγεται σε πολιτιστικό φορέα, προσλαμβάνοντας, παράλληλα, και στοιχεία λατρευτικά. Το θεϊκό στοιχείο προσδιορίζεται από την ισχυρή πεποίθηση των Ελλήνων ότι οι πρώτοι οι οποίοι ενδιαφέρθηκαν για τα αθλήματα και τους αγώνες ήταν οι ίδιοι οι θεοί, πίστη που εξηγεί και την άρρηκτη σχέση των γυμνικών αγώνων με τη θρησκεία. Ο Πλάτων στην *Πολιτεία*, θεωρώντας ως κορυφαία μορφωτικά αγαθά τη Γυμναστική και τη Μουσική, αποκαλεί τις επιστήμες αυτές *θεόσδοτες*, προερχόμενες δηλαδή από τους 'φιλοπαίγμονες' θεούς [23].

1.11

Μέσα σε αυτήν τη φυσική, ιδεολογική και κοινωνική ατμόσφαιρα φύτρωσε και αναπτύχθηκε ο ελληνικός αγώνας. Το αγωνιστικό πνεύμα αφήνει τα ίχνη του σε κάθε πτυχή της ιστορικής ζωής των Ελλήνων, όπως δηλώνει και η διαμόρφωση των αθλητικών αγώνων [24]. Οι αγώνες αυτοί ήταν πολύμορφοι: γυμνικοί, ιππικοί, μουσικοί, ποιητικοί, χορικοί,

δραματικοί, καλλιτεχνικοί, παιδών, εφήβων και ανδρών [25]. Σκοπός όμως δεν είναι να ιστορήσει κανείς τους αγώνες, αλλά να παρατηρήσει τον αγώνα, αναγνωρίζοντας στην πληθωρικότητα της ελληνικής ζωής την αγωνιστική της ψυχή. Την επισήμανση του αγωνιστικού χαρακτήρα του αρχαίου κόσμου, δικαιολογεί, εξάλλου, και η προσωποποίηση από την ελληνική συνείδηση του αγώνα σε έφηβο θεό, άγαλμα του οποίου που έφερε αλτήρες τοποθετήθηκε στην Ολυμπία [26]. Αλλά και ο Ισοκράτης, στην αναφορά του περί αγώνων επισημαίνει *«μη μόνον τάχους καί ρώμης, αλλά καί λόγων καί γνώμης καί των άλλων έργων απάντων»*, υπογραμμίζοντας την καθολικότητα του αγωνιστικού φαινομένου της ελληνικής ζωής [27], αφού ακόμη και σε απλή αντίθεση γνώμων βλέπει ο Έλληνας άμιλλα και αγώνα προς υπερίσχιση της ορθότερης γνώμης [28].

1.12

Ο ελληνικός πολιτισμός συνίσταται σε μία ισορροπία αποκλίσεων, σ' ένα κόσμο αντιθέσεων, που όμως δεν αποσυντίθεται όπως ίσως θα αναμενόταν, αλλ' αντιθέτως, αυτοσυντηρείται και εξελίσσεται. Οι αντιθέσεις αυτές είναι γνωστές από την αρχαία Ελλάδα, καθώς εκτείνονται σε πολλά επίπεδα, όπως: ύπαρξη του πολιτισμού ελευθερίας [29] και της όρθωσης του ανθρώπου σε προσωπικότητα από τη μια, και από την άλλη ύπαρξη δούλων. Απουσία πολιτικής ενότητας μεταξύ των Ελλήνων, ζωή κατά πόλεις και ύπαρξη μικρών ανεξάρτητων κρατιδίων ευρισκόμενων σε διαρκείς διαμάχες μεταξύ τους από τη μια, και από την άλλη καθολική αρχή της φιλοξενίας, πανελλήνιοι νόμοι, και, ιδίως, πνευματική και ηθική ενότητα του ελληνισμού. Δωρική βαρύτητα και καρτερικότητα από τη μια, με Ιωνική ελαφρότητα και φιλοκαλία από την άλλη, επισημαίνει ο Κ. Βουρβέρης [30]. Το ίδιο και η ανθρώπινη δημιουργία των κλασικών χρόνων, η ελληνική ποίηση και η τέχνη εμπνέονται ταυτόχρονα και από τον πόλεμο και από την ειρήνη [31]. Εξάλλου η φιλοσοφία και η ρητορική συνιστούν δύο πνευματικούς χώρους που βρίσκονται σε διαρκή αντιδικία μεταξύ τους [32]. Ο ελληνικός λαός εκδηλώνεται συνεχώς με

αντιπαραθέσεις, στις αγωνιστικές αντιθέσεις όμως αυτές δεν υπάρχει ηθική αντινομία, αλλά δημιουργικός αγών, ή *αρμονία παλίντροπος*, όπως θα έλεγε ο Ηράκλειτος [33]. Ο Έλληνας αντίκρυσε τη ζωή ως αγώνα, αντιμετωπίζοντας το *έργον* ως *εργώδες*, δηλαδή δύσκολο και επίμονο. Κάθε σημαντική δημιουργία, είτε της ύλης είτε του πνεύματος, την αντιμετώπισε ως αγώνισμα ή ως αποτέλεσμα εντάσεως και υπέρβασης δυσχερειών. Υπάρχει μια αξιολογική θεώρηση του ελληνικού αγώνα, η οποία αναδύεται μέσα στο «ευ», το «καλό», το «μόνος», το «πρώτος» και σε μερικά χαρακτηριστικά υπερθετικά, όπως άριστος, κράτιστος, μέγιστος, ισχυρότατος, πλείστος, δυνατότατος [34]. Οι Μούσες του κλέους των ανδρών, η Κλειώ και η Μνημοσύνη [35], προσμετρούν το αποτέλεσμα του αγώνα, κατά την ίδια στιγμή που στην Ανατολή η παρουσία των δυναστειών και των δυναστών έθετε φανερά εμπόδια στην ανάπτυξη του αγωνιστικού πνεύματος και στην ελεύθερη άμιλλα [36]. Οι Έλληνες πρωτοέπλασαν τη μορφή του Ολυμπιονίκη, του θριαμβευτή εκείνου ο οποίος κατά τον Πίνδαρο *αμφί βίοτον έχει μελιτόεσσαν ευδίαν αέθλων γ' ένεκεν* [37]. Πρώτη η αρχαία Ελλάδα απήγγειλε το εγκώμιο της νίκης και ανέδειξε επινίκιους ποιητές, δημιουργώντας τα επινίκια καλλιτεχνήματα και κοσμώντας πόλεις κι ιερά με ανδριάντες αθλητών και αναθήματα [38].

1.13

Ο Ησίοδος, ωστόσο, με την οξυδέρκειά του, διέκρινε την ύπαρξη δύο ειδών Ερίδων στη ζωή. Η μια είναι η *αγαθή* και η άλλη η *επιμωμητή* (αξιοκατάκριτη) και *κακόχαρτος* (χαιρέκακη) *έρις*, η οποία έχει στο νου της μόνο πολέμους και μάχες [39]. Η 'καλή έριδα' είναι δημιουργός προόδου, είναι η άμιλλα η οποία εξυπηρετεί ευγενείς σκοπούς, ανυψώνοντας τον άνθρωπο, και κατά συνέπεια αξίζει να επαινεθεί [40]. Συχνά, όμως, στη ζωή των Ελλήνων εκδηλώθηκε η *σχέςτλια* (ολέθρια) *έρις* [41], η οποία, θέτοντας την αγωνιστικότητα της ελληνικής ψυχής στη διάθεση της ιδιοτέλειας, εκφυλίζει το αγνό αγωνιστικό ιδεώδες σε εμπαθές πνεύμα διχασμού. Αυτή είναι η μισημένη Έριδα, η οποία γέννησε τον Πόνο που βασανίζει, επισημαίνει ο Ησίοδος

[42]. Η *κακόχαρτος έρις*, η φιλονικία που φτάνει στα όρια του εξοντωτικού ανταγωνισμού, έχει κοστίσει πολύ στην Ελλάδα κατά το πέρασμα των αιώνων. Πολλοί Έλληνες στοχαστές της αρχαιότητας, αλλά και όλων των εποχών, κατέκριναν τον αγώνα με τη μορφή φατρίας, καθότι αυτός εξαφανίζει την ενέργεια και πλήττει τη συνοχή του ελληνισμού, εμποδίζοντας την εκπολιτιστική συμβολή του στην πανανθρώπινη πρόοδο [43].

1.14

Το υγιές πνεύμα της άμιλλας και του αγώνα αποτέλεσε διαρκές κίνητρο νέας δημιουργίας, ήταν δηλαδή κίνητρο παιδείας. Ο Πλάτων την ορίζει ως εξής: η *ουκ επί τέχνη, αλλ' επί παιδεία* [44]. Και ο Αριστοτέλης, παρομοίως, επισημαίνει: *εις μήτε τά προς τούς αγώνας τούς τεχνικούς συντείνοντα διαπονοίεν, μήτε τά θαυμάσια καί περιττά των έργων, ά νυν ελήλυθεν εις τούς αγώνας, εκ δέ των αγώνων εις την παιδείαν* [45]. Εξάλλου, η καλή έρις, ως απόρροια πολιτισμού και παιδείας, χρησιμοποιεί ευθέα μέσα, αντικρίζοντας τον αντίπαλο κατενώπιον. Αλλά από τις αρχές της παρακμής του αρχαίου κόσμου παρατηρείται ήδη και η εκτροπή του υγιούς αγωνιστικού πνεύματος σε μονομερή προσανατολισμό ορισμένων ικανοτήτων για μια επαγγελματικού χαρακτήρα σκοπιμότητα. Ως άμεσο αποτέλεσμα επέρχεται η υπέρ το δέον καλλιέργεια αυτών των ικανοτήτων, εις βάρος της αρμονικής ανάπτυξης του όλου [46], ενώ ως έμμεση συνέπεια επέρχεται ο κακός αγώνας, με τον φανατισμό, τον ύπουλο ανταγωνισμό και την υπερβολή του σε όλους τους τομείς.

1.15

«*Φείδεσθαι του ελληνικού γένους!*», προτρέπει ο Πλάτων στην *Πολιτεία* [47]. Το πλατωνικό μήνυμα της αδελφοσύνης και της ομόνοιας παραμένει ακόμη μέχρι σήμερα μετέωρο. Κάθε Έλληνας υποχρεούται ωστόσο να συμβάλλει ώστε οι αξίες αυτές να μη περιορίζονται μόνο στον προφορικό λόγο, αλλά ν' αποκτήσουν ουσιαστικό περιεχόμενο. Όμως η προσπάθεια αυτή πρέπει να γίνει όχι με αρνητικά ή κατασταλτικά μέσα, αλλά με την αποφυγή ανταγωνιστικών υπερβολών κι ανούσιων

οξύτητων και με την αξιοποίηση θετικών ιδεών, ιδίως της οικειοπραγίας, της ισονομίας, της δικαιοσύνης και του ανθρωπισμού. Οι παραπάνω ιδέες δεν είναι καινούριες, αντιθέτως, συνιστούν αξίες που χαρακτηρίζουν την ελληνική παιδεία. Η ιδέα της ‘οικειοπραγίας’, εν προκειμένω, συνιστά τη θεμελιώδη ίσως ιδέα της πλατωνικής πολιτείας και τη συνεκτική αρχή της πολιτικής κοινωνίας [48]. Σύμφωνα με την παραπάνω αρχή, της οικειοπραγίας, τότε μόνο εξελίσσεται ομαλά και προάγεται η πολιτική ζωή, όταν κάθε μέλος της πολιτικής κοινότητας *πράττει τα οικεία, τα εαυτού* [49]. Ζώντας κανείς *κατά φύσιν και εν καιρώ*, αποφεύγει να γίνει πολυπράγμων. Ως εκ τούτου δεν διασπάται, δεν καταναλώνεται, δεν φθείρεται, ενώ σέβεται και τον άλλο άνθρωπο. Κατ’ επέκταση η οικειοπραγία αποδίδει την ουσία της δικαιοσύνης, η οποία εξασφαλίζει την αρμονία, τόσο στην ψυχή του ατόμου, όσο και στην πολιτεία [50]. Μ’ αυτό τον τρόπο αποφεύγεται κι από το άτομο και από το πολιτικό σύνολο η *πολυπραγμοσύνη*, αλλά και η *αλλοτριπραγμοσύνη*, η ταραχή, η πλάνη [51]. Η οικειοπραγία και η δικαιοσύνη στον πλατωνικό *Γοργία* νοείται συνδεδεμένη με τη φιλία και τη σωφροσύνη, ως συνεκτική δύναμη του υλικού και του πνευματικού, του θείου και του ανθρώπινου κόσμου [52]. Θεμελιώδη, εξάλλου, γνωρίσματα της αρχαίας ελληνικής δημοκρατίας των κλασικών χρόνων, και ειδικά της Αθήνας, αποτέλεσαν η ισονομία και η ισηγορία, η ισότητα δηλαδή έναντι των νόμων και η παροχή ίσων ευκαιριών προς όλους [53]. Οι αρχές αυτές αποτελούν δείγματα της αγωνιστικής πολιτικής σκέψης και του ανήσυχου ελληνικού νου, κι εκφράζουν με τρόπο μοναδικό το φαινόμενο της πολιτικής ελευθερίας και της ηθικής ωριμότητας.

1.16

Τα επιτεύγματα της κλασικής αρχαιότητας οφείλονταν, σε μεγάλο βαθμό, στον ελληνικό αγώνα. Το αγωνιστικό πνεύμα, αν και αντιμετώπισε αλλεπάλληλες δυσκολίες, παρέμεινε ακοίμητο, προστατεύοντας και εμψυχώνοντας τους Έλληνες σε όλα τα πεδία των προσπαθειών [54]. Αν, όμως, εκείνο το θαύμα ως ιστορικό φαινόμενο έμεινε ανεπανάληπτο, ωστόσο ο αγώνας

δεν διακόπηκε, αλλά έλαβε άλλες μορφές, τις οποίες υπαγορεύουν οι ανάγκες των νέων καιρών. Ο σύγχρονος αγώνας συνεχίζεται στα νέα πεδία της ιστορικής δράσης του ελληνισμού.

1.17

Κάθε αγώνας έχει, επομένως, την αξία του, υπό την προϋπόθεση, όμως, ότι παραμένει έντιμος και ευπρεπής. Ο ουσιαστικότερος αγώνας, ωστόσο, σήμερα, και ίσως ο πιο αναγκαίος, είναι ο ανθρωπιστικός αγώνας. Αυτός δίνει έμφαση στην αξία του ανθρώπου, υποστηρίζοντας πως αληθινό είναι μόνο ό,τι προάγει την ανθρώπινη ζωή και οδηγεί τον άνθρωπο στην ολοκλήρωσή του. Η ανθρωπιστική παιδεία, έχοντας ως επίκεντρο την πνευματική, ηθική και πολιτική τελείωση του ανθρώπου, καλλιεργεί την ανθρωπιά, και γίνεται το μοναδικό ποιοτικό αντίβαρο στην απανθρωπιά, την αλλοτρίωση, την απαιδευσία και στην οποιασδήποτε μορφής βαρβαρότητα.

Bibliography

Κλασικά κείμενα

ΑΝΔΟΚΙΔΗΣ, Π, *τ. προς Λακεδ. ειρ.*

ΑΡΙΣΤΟΤΟΤΕΛΗΣ, *Πολιτ.*

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ, *Ειρ.*

ΓΟΡΓΙΑΣ, *Ολυμπ.* (απόσπ. παρά Diels, II)

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ, *Ικέτ.*

———, *Φοίν.*

ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ, *απ. 51*, Diels.

ΗΡΟΔΟΤΟΣ, III, V, VII.

ΗΣΙΟΔΟΣ, *Έργα*

———, *Θεογονία*

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ, I, II

ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ, II αντιδ.

———, *Πανηγ.*

———, *Άρεο.*

———, *Παναθ.*

ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ, *Ανάχ.*

ΛΥΣΙΑΣ, *Επιτ.*

———, *Ολυμπ.*

ΞΕΝΟΦΩΝ, *Κύρ. Ανάβ. I.*

ΟΜΗΡΟΣ, *Ιλιάς*

ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ, *Ελλάδος Περιήγησις, I, V.*

ΠΙΝΔΑΡΟΣ, *Ολυμπ.*

———, *Πυθ.*

ΠΛΑΤΩΝ, *Συμπ.*

———, *Πολιτ.*

———, *Πρωτ.*

———, *Φαίδρ.*

———, *Επιστ.*

———, *Νόμ.*

———, *Γοργ.*

ΣΟΦΟΚΛΗΣ, *Οιδ. ε. Κολ.*

ΦΙΛΟΣΤΡΑΤΟΣ, *Γυμναστικός.*

ΨΕΥΔΟΛΥΣΙΑΣ, *Επιτ.*

ΨΕΥΔΟΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ, *Επιτ.*

Βιβλιογραφία

ΒΟΥΡΒΕΡΗΣ, Κωνσταντίνος Ι. (1961). *Ο Ελληνικός ανθρωπισμός κατά τον Werner Jaeger*, Δημοσιεύματα της Ελληνικής Ανθρωπιστικής Εταιρείας, Σειρά πρώτη, αριθ. 10, Αθήναι.

ΒΟΥΡΒΕΡΗΣ, Κωνσταντίνος Ι. (1963). *Ανθρωπισμός και Τεχνική εις την σύγχρονον ζωήν*, Δημοσιεύματα της Ελληνικής Ανθρωπιστικής Εταιρείας, Σειρά πρώτη: Αρχαιότης και σύγχρονα προβλήματα, αριθ. 1, Αθήναι (2η).

ΒΟΥΡΒΕΡΗΣ, Κωνσταντίνος Ι. (1964). *Το αγωνιστικόν πνεύμα των Ελλήνων*, Ελληνική Ανθρωπιστική Εταιρεία, Σειρά πρώτη, Αρχαιότης και Σύγχρονα Προβλήματα, τ. 21, Αθήναι, σσ. 1-17.

ΓΙΑΤΡΟΜΑΝΩΛΑΚΗΣ, Γιώργης (2004). Η λέξη ‘Αγών’, στο: *Επτά Ημέρες*, Αφιέρωμα: Ολυμπιακοί Αγώνες και Λογοτεχνία, *Η Καθημερινή*, Κυριακή 23 Μαΐου, σ. 3.

ΓΟΓΓΑΚΗ, Κωνσταντίνα (2003 α'). *Οι αντιλήψεις των αρχαίων Ελλήνων για τον αθλητισμό*. Εκδ. Τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός, Αθήνα.

ΓΟΓΓΑΚΗ, Κωνσταντίνα (2003 β'). Η πολιτισμική αξία των αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων. *Φιλολογική* 82: 54- 58.

ΓΟΓΓΑΚΗ, Κωνσταντίνα (2004). Η αθλητική αξία κατά τους αρχαίους στοχαστές, στο: *Επτά Ημέρες*, Ένθετο αφιέρωμα με θέμα «Ολυμπιακοί Αγώνες και Λογοτεχνία», *Η Καθημερινή*, Κυρ. 23 Μαΐου, 8-11.

ΓΟΓΓΑΚΗ, Κωνσταντίνα (2008). Η διαχρονική αξία του 'ευ' στον αθλητισμό και η ηθική διάσταση του 'ευ αγωνίζεσθαι'. *Φιλοσοφία και Παιδεία*, 46: 7-10.

ΓΟΓΓΑΚΗ, Κωνσταντίνα – ΣΤΡΑΒΑΚΟΥ, Ελισάβετ (2009). Αιέν αριστεύειν: Ο 'άριστος' στην ομηρική αρετολογία. *Φιλοσοφία και Παιδεία*, 51: 25-29.

ΓΟΓΓΑΚΗ, Κωνσταντίνα - ΜΑΥΡΟΔΑΚΟΣ, Παναγιώτης (2010). Η έριδα στον Όμηρο και τον Ησίοδο και ο ανταγωνισμός στο σύγχρονο αθλητισμό. *Φιλοσοφία και Παιδεία*, 54: 43-47.

ΓΟΓΓΑΚΗ, Κωνσταντίνα (2013). *Το ολυμπιακό ιδεώδες. Παγκόσμια κρίση και προοπτικές*. Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα.

ΜΠΑΚΟΥΡΗΣ, Μ. (1962). *Ελληνική φύσις και ελληνικός πολιτισμός και ανθρωπισμός*. Δημοσιεύματα της Ελληνικής Ανθρωπιστικής Εταιρείας, σειρά Α', αριθ. 16, Αθήνα.

ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ, Γεώργιος (2004). *Λεξικό για το σχολείο και το γραφείο*. Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα.

ΜΠΕΖΑΝΤΑΚΟΣ, Νίκος (2004). Οι αθλητικοί αγώνες στον Όμηρο, στο: *Επτά Ημέρες*, Αφιέρωμα: Ολυμπιακοί Αγώνες και Λογοτεχνία, *Η Καθημερινή*, Κυριακή 23 Μαΐου, σσ. 4-7.

BURCKHARDT, Jacob (1900;). *Griechische Kulturgeschichte*. I, Berlin: W. Spemann

EHRENBERG, Victor (1927). Land und griech. Staat, περιοδ. *Antike*, 111.

EHRENBERG, Victor (1960 1st). *The Greek State*, New York: Barnes & Noble, Inc, Basil Blackwell and Mott Ltd:
[http://home.lu.lv/~harijs/Macibu%20materiali%20,teksti/Gramatas%20Senos%20Laiku%20Vesture%20\(%20Elektroniski%20\)/Greece/Ehrenberg_State.pdf](http://home.lu.lv/~harijs/Macibu%20materiali%20,teksti/Gramatas%20Senos%20Laiku%20Vesture%20(%20Elektroniski%20)/Greece/Ehrenberg_State.pdf).

GOGGAKI, Konstantina (2002). The Wreath of Athletic Victory and its Moral Symbolism, *International Journal of Physical Education*, 4: 32-38.

GOGGAKI, Konstantina (2004). The Athletic Victory as a Value in the

pindaric Odes, *NIKEPHOROS*, 17: 123-134. (Institut für Alte Geschichte und Altertumskunde, Karl-Franzens-Universität Graz).

JAEGER, Werner (1961). *Humanistische Reden und Vortraege*, Berlin (2η).

JAEGER, Werner. *Paideia; die Formung des griechischen Menschen*, 3 vols. (German, 1933–1947, trans. by Gilbert Highet as *Paideia: The Ideals of Greek Culture*, 1939–1944).

LEVI-STRAUSS, Claude (2003). *Φυλή και Ιστορία. Φυλή και Πολιτισμός*, μτφρ. Αθανάσιος Δ. Στεφανής, εκδ. Πατάκη, Αθήνα. Τίτλος του πρωτοτύπου: *Race et Histoire-Race et Culture*, Unesco, Albin Michel, Paris 2002.

PAULYS *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (RE), «Agones», I, I, 836 κ.ε.

WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, Ulrich (von) (1920). *Platon II*, Berlin Weidmann.

Footnotes

Note 1

C. LEVI-STRAUSS, *Φυλή και Ιστορία. Φυλή και Πολιτισμός*, μτφρ. Αθανάσιος Δ. Στεφανής, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2003, σσ. 33 κ.ε., 45 κ.ε. Τίτλος του πρωτοτύπου: *Race et Histoire-Race et Culture*, Unesco, Albin Michel, Paris 2002.

Note 2

Κ.Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ, *Το αγωνιστικόν πνεύμα των Ελλήνων*, Ελληνική Ανθρωπιστική Εταιρεία, Σειρά πρώτη, Αρχαιότης και Σύγχρονα Προβλήματα, τ. 21, Αθήναι 1964, σσ. 1-17.

Note 3

Ο.π.

Note 4

ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ, *Ικέτ.* 323. Πβ. *Αυτόθι* 577.

Note 5

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ, I.123.1.

Note 6

Κ.Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ (1964), ό.π. σσ. 4-5.

Note 7

Γ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗ, *Λεξικό για το Σχολείο και το Γραφείο* , Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα 2004, λ. αγώνας.

Note 8

ΟΜΗΡΟΥ, *Ιλ* . Ψ 258.

Note 9

Αυτόθι , Ω 1.

Note 10

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ, I.139.4. Πβ. ΟΜΗΡΟΥ, *Ιλ* . I 143.

Note 11

Κ.Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ (1964), ό.π. σσ. 6-7. Πβ. Γ. ΓΙΑΤΡΟΜΑΝΩΛΑΚΗ, Η λέξη ‘Αγών’, *Επτά Ημέρες* , Αφιέρωμα: Ολυμπιακοί Αγώνες και Λογοτεχνία, *Η Καθημερινή* , Κυριακή 23 Μαΐου 2004, σ. 3. Ν. ΜΠΕΖΑΝΤΑΚΟΥ, Οι αθλητικοί αγώνες στον Όμηρο, *Επτά Ημέρες* , Αφιέρωμα: Ολυμπιακοί Αγώνες και Λογοτεχνία, *Η Καθημερινή* , Κυριακή 23 Μαΐου 2004, σσ. 4-7.

Note 12

Γ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗ, *Λεξικό* , λ. αγώνας.

Note 13

W. JAEGER, *Humanistische Reden und Vortrage* , Berlin 1961 (2^η). ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Paideia*, τόμ. I–III, Κ. Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ, *Ανθρωπισμός και Τεχνική εις την σύγχρονον ζώην* , Δημοσιεύματα της Ελληνικής Ανθρωπιστικής Εταιρείας, Σειρά πρώτη: Αρχαιότης και σύγχρονα προβλήματα, αριθ. 1, Αθήναι 1963, 2^η, ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ο Ελληνικός ανθρωπισμός κατά τον Werner Jaeger* , Σειρά πρώτη, αριθ. 10, Αθήναι 1961.

Note 14

J. BURCKHARDT, *Griechische Kulturgeschichte* , B I, σσ. 295 κ.ε.

Note 15

Κ.Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ (1964), ό.π. σσ. 6-7.

Note 16

ΟΜΗΡΟΥ, *Ιλ.* Ζ 208. Πβ. Κ. ΓΟΓΓΑΚΗ, *Οι αντιλήψεις των αρχαίων Ελλήνων για τον αθλητισμό*, εκδ. Τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός, Αθήνα, 2003 α', σσ. 29-61, 243-251, και Κ. ΓΟΓΓΑΚΗ-Ε. ΣΤΡΑΒΑΚΟΥ, *Αιέν αριστεύειν* : Ο 'άριστος' στην ομηρική αρετολογία. *Φιλοσοφία και Παιδεία*, 2009, 51: 25-29.

Note 17

Κ.Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ (1964), ό.π. σ. 7. Κ. ΓΟΓΓΑΚΗ (2003 α'), σσ. 194-195.

Note 18

Βλ. V. EHRENBERG, *Griech. Land und griech. Staat*, περιοδ. *Antike*, 111, 1927, ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *The Greek State*, New York: Barnes & Noble, Inc, 1960 1st, Basil Blackwell and Mott Ltd:
[http://home.lu.lv/~harijs/Macibu%20materiali%20,teksti/Gramatas%20Senos%20Laiku%20Vesture%20\(%20Elektroniski%20\)/Greece/Ehrenberg_State.pdf](http://home.lu.lv/~harijs/Macibu%20materiali%20,teksti/Gramatas%20Senos%20Laiku%20Vesture%20(%20Elektroniski%20)/Greece/Ehrenberg_State.pdf). Επίσης, Κ. ΑΜΑΝΤΟΥ, *Εισαγωγή εις την Βυζαντινήν Ιστορίαν*, Αθήναι 1933, σ. 10 κ.ε., όπου και βιβλιογραφία, Μ. ΜΠΑΚΟΥΡΗ, *Ελληνική φύσις και ελληνικός πολιτισμός και ανθρωπισμός*, Δημοσιεύματα της Ελληνικής Ανθρωπιστικής Εταιρείας, σειρά Α', αριθ. 16, Αθήναι, 1962.

Note 19

ΠΑΥΣΑΝΙΑ, *Ελλάδος Περιήγησις*, I.14.4. Πβ. Κ.Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ (1964), ό.π. σ. 8.

Note 20

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ, I.75.3. Πβ. *Αυτόθι* I.144.3.

Note 21

ΙΣΟΚΡΑΤΟΥΣ, Π αντιδ. 217, ΛΥΣΙΟΥ, *Επιτ.* 80 κ.ά.

Note 22

ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Συμπ.* 208c κ.ε. (= πόσο ζωηρά συγκινεί τους ανθρώπους ο πόθος να γενούν ονομαστοί, και θάνατη μες τους αιώνες να θεμελιώσουν δόξα. Χάριν αυτού είν' αποφασισμένοι και εις κινδύνους να εκτεθούν πάσης φύσεως, πολύ μάλλον παρ' όσον χάριν των παιδιών τους, και χρήματα να εξοδεύσουν και ταλαιπωρίες να υποστούν οιασδήποτε και την ζωή τους να θυσιάσουν. Χάριν της αθανασίας της

αξίας τους της προσωπικής και χάριν υστεροφημίας τιαύτης μεγαλοδόξου οι πάντες τα πάντα ενεργούν... διότι προς την αθανασία είναι ο έρωτάς τους, μτφρ. Ιωάννου Συκουτρή, *Πλάτωνος Συμπόσιον*, έκδ. Εστίας, Αθήναι 1950, 2^η, σσ. 166-167). Βλ. και ΛΟΥΚΙΑΝΟΥ, *Ανάχ*. 31: *εἰ γέ τις τόν της ευκλειας έρωτα εκβάλει εκ του βίου, τί αν έτι αγαθόν ημιν γένοιτο*; ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ, *Οιδ. ε. Κολ*. 1143 κ.ε. Πβ. Κ.Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ (1964), ό.π. σσ. 8-9.

Note 23

ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτ*. Γ 411e : *δύο τέχνα θεόν έγωγ' αν τινα φαίην δεδωκέναι τοις ανθρώποις, μουσικήν τε και γυμναστικήν*, πβ. ΦΙΛΟΣΤΡΑΤΟΥ, *Γυμναστικός* 45. Για την κατά Πλάτωνα περί Γυμναστικής διδασκαλία, βλ. Κ. ΓΟΓΓΑΚΗ (2003 α') ό.π. σσ. 125-141.

Note 24

ΙΣΟΚΡΑΤΟΥΣ, *Πανηγ*. 45.

Note 25

Βλ. PAULYS *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (*RE*) «Agones», I, I, 836 κ.ε., όπου και βιβλιογραφία.

Note 26

Το άγαλμα αυτό συνάντησε και ο περιηγητής ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ (5.26.3: *Αγών τε εν τοις αναθήμασιν εστι τοις Μικόθου φέρων αλτήρας*), πβ. *Αυτόθι* 5.3.1.

Note 27

ΙΣΟΚΡΑΤΟΥΣ, *Πανηγ*. 45.

Note 28

ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ, *Ικέτ*. 195: *άλλιοις δή πόνησ' αμιλληθείς λόγω*, ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Φοίν*. 588, ΠΛΑΤ., *Πρωτ*. 335a. Παραδίδονται ακόμη και αγώνες κυβιστήρων, θαυματοποιών, ορχηστών. Εκτός από αυτούς και αγώνες πολυφαγίας, πολυποσίας, ακρατοποσίας, αγρυπνίας, κλπ. Στον ΕΥΡΙΠ. (*Ικέτ*. 71) η διαδοχή των θρήνων αναφέρεται ως *αγών γόων*. Πβ. Κ.Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ (1964), ό.π. σ. 13 και Κ. ΓΟΓΓΑΚΗ, Η αθλητική αξία κατά τους αρχαίους στοχαστές, στο *Επτά Ημέρες*, Ένθετο αφιέρωμα με θέμα «Ολυμπιακοί Αγώνες και Λογοτεχνία», *Η Καθημερινή*, Κυρ. 23 Μαΐου 2004, 8-11.

Note 29

Βλ. ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ, *Κύρ. Ανάβ*. I.7.3 κ.ε., όπου ο λόγος του Κύρου

προς τους Έλληνες στρατιώτες του.

Note 30

Κ.Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ (1964), ό.π. σ. 10.

Note 31

Πολεμικές ελεγείες γράφονται από τον ΤΥΡΤΑΙΟ και τον ΚΑΛΛΙΝΟ, ύμνοι στην ειρήνη από τον ΕΥΡΙΠΙΔΗ, *Ικέτ* . 488 κ.ε. και τον ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗ, *Ειρ* . 974 κ.ε.

Note 32

Πβ. U. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF von (1920). *Platon* II, 1920, Berlin Weidmann, s. 125.

Note 33

ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΥ, απ. 51, Diels, I: *ου ξινιασιν όκως διαφερόμενον εωυτω ομολογεί. Παλίντροπος αρμονή όκωσπερ τόζου καί λύρης* .

Note 34

Η φράση «τίς τι πρώτος εύρε;», έχει και χαρακτήρα αξιολόγησης, ειδικά όταν πρόκειται για ιδρυτές πόλεων ή στοιχείων του πολιτισμού, βλ. ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ, I, 6, 4-5, ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτ* . E 452 c, *Πρωτ* . 320 c κ.ε., *Φαίδρ* . 274 c. Για την ηθική αξία του 'ευ' βλ. Κ. ΓΟΓΓΑΚΗ, Η διαχρονική αξία του 'ευ' στον αθλητισμό και η ηθική διάσταση του 'ευ αγωνίζεσθαι'. *Φιλοσοφία και Παιδεία* , 2008, 46: 7-10.

Note 35

ΗΣΙΟΔΟΥ, *Θεογονία* 77, οι δύο από τις εννέα κόρες του Δία, πβ. *Αυτόθι* 135.

Note 36

Κ.Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ (1964), ό.π. σ. 13.

Note 37

ΠΙΝΔΑΡΟΥ, *Ολυμπ* . 1, 157, *Πυθ* . I, 32 κ.ε., ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτ* . E 465 d. Για την ηθική αποτύπωση του νικητή στις πινδαρικές ωδές βλ. Κ. GOGGAKI, The Wreath of Athletic Victory and its Moral Symbolism, *International Journal of Physical Education* , 2002, 4: 32-38, και Κ. GOGGAKI, The Athletic Victory as a Value in the pindaric Odes, *NIKEPHOROS* , 2004, 17: 123-134, (Institut für Alte Geschichte und Altertumskunde, Karl-Franzens-Universität Graz).

Note 38

Βλ. Κ. ΓΟΓΓΑΚΗ, Η πολιτισμική αξία των αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων, *Φιλολογική* 2003, 82: 54- 58.

Note 39

Βλ. ΗΣΙΟΔΟΥ, *Έργ* . 11-28, *Θεογονία* 225: *καρτερόθυμος Έρις* . Πβ. Κ. ΓΟΓΓΑΚΗ - Π. ΜΑΥΡΟΔΑΚΟΥ, Η έριδα στον Όμηρο και τον Ησίοδο και ο ανταγωνισμός στο σύγχρονο αθλητισμό, *Φιλοσοφία και Παιδεία* , 2010, 54: 43-47.

Note 40

ΗΣΙΟΔΟΥ, *Έργ* . 12. Πβ. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πρωτ* . 312b: *ουκ επί τέχνη, αλλ' επί παιδεία*, ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, *Πολιτ* . Ε, 1341a 5.

Note 41

ΗΣΙΟΔΟΥ, *Έργ* . 15.

Note 42

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Θεογονία* 226. Πβ. Κ. ΓΟΓΓΑΚΗ-Π. ΜΑΥΡΟΔΑΚΟΥ (2010), *ό.π.*

Note 43

Βλ. ΗΡΟΔΟΤΟΥ, 7.9.2, ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ, I.140.2, ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ, *Φοίν* . 515 κ.ε., *Ικέτ* . 744 κ.ε., 949 κ.ε. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτ* . Ε 469b-c και Ε 470c κ.ε., *Νόμ* . Α 627e κ.ε. ΓΟΡΓΙΑ, *Ολυμπ* . (απόσπ. παρά Diels, II, 272), ΛΥΣΙΟΥ, *Ολυμπ* ., ΑΝΔΟΚΙΔΟΥ, II, τ. *προς Λακεδ. ειρ* . Πβ. Κ.Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ (1964), *ό.π.* σ. 14.

Note 44

ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πρωτ* . 312b, πβ. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ *Πολιτ* . Ε, 1341a 5.

Note 45

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, *ό.π.*

Note 46

Πβ. Κ.Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ (1964), *ό.π.* σ. 14 και σημ. 2.

Note 47

ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτ* . Ε 469b-c. b (Diels II, 285).

Note 48

Αυτόθι , Δ 442d κ.ε., Β 370c. Πβ. Κ. ΓΟΓΓΑΚΗ, *Το ολυμπιακό ιδεώδες*.

Παγκόσμια κρίση και προοπτικές, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2013, σ. 32.

Note 49

ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτ* . Β 310c και Δ 442d κ.ε.

Note 50

Πβ. Κ.Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ (1964), *ό.π.* σ. 16.

Note 51

ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτ* . Δ 444b.

Note 52

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Γοργ* . 507e κ.ε .

Note 53

Βλ. ΗΡΟΔΟΤΟΥ, 3.80, 5.78, ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ, 2.37.1, ΙΣΟΚΡΑΤΟΥΣ, *Αρεο* . 69, *Παναθ* . 178, ΨΕΥΔΟΛΥΣΙΟΥ, *Επιτ* . 56, ΨΕΥΔΟΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ, *Επιτ* . 28, ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Επιστ* . Ζ 326d. Πβ. Κ.Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ (1964), *ό.π.* σ. 16.

Note 54

Βλ. Κ.Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ, *ό.π.* σσ. 1-17.

Show Annotations

Copyright © Onassis 2012